

MIÉRT A NÉP A SZUVERÉN?*

FRANK FÜREDI

A 21. századi antipopulista retorika nem különbözik azoktól az antidemokratikus szidalmaktól, amelyeket az ókori Athén lakosságának szemére vetettek. Főképpen, mivel mindkettőt a klasszikus filozófusok által „sokaságnak” nevezett lakosság megvetése inspirálta. Ez a sokaságot lenéző magatartás kéz a kézben járt azzal a felfogással, hogy a politika a legjobb helyen a „kevesek” kezében van. Ennek megfelelően az antipopulista ideológusok – mind annak idején, mind pedig ma – mélységesen többségellenesek. Azt feltételezik ugyanis, hogy a többséget alkotó sokaság a hatalmát arra használná, hogy megfélemlítsen és akaratára kényszerítsen mindenki mást. Az ilyen antipopulista érzések meglehetősen gyakoriak a mai politikai és kulturális elit köreiből. Erre példaként álljon itt egy nemrégiben megjelent publicisztika részlete: „A populisták gyűlölik a végrehajtó hatalom korlátozását. Minthogy ők a nagybetűvel írt »emberek« képviselőit igényével lépnek fel, ezért hatalomgyakorlásuk korlátaira úgy tekintenek, mint ami szükségszerűen aláássa a népakaratot. Ezek a korlátok szerintük kizárólag a »az emberek ellenségeit« szolgálják – a kisebbségeket és a külföldieket (a jobboldali populisták szerint), illetve a pénzügyi elitet (a baloldali populisták szemében). Ez azonban a politika igen veszélyes felfogása, hiszen lehetőséget ad a többségnek ahhoz, hogy keresztülgázoljon a kisebbségek jogain.”¹ Fontos megjegyezni, hogy a többségellenes politikák és intézményrendszer igazolására rendre a többség zsarnoki viselkedésének feltételezett fenyegetését használják. Ezen felül az antipopulista harcosok – a kevesek uralmának legitimitása érdekében – gyakran három eszmét kérdőjeleznek meg: a népszuverenitást, a demokráciát és az állampolgárságot. A történelem során ez a három eszme sokszor összefonódott. A *démosz* fogalma már az ókori Athénban szorosan összekapcsolódott az állampolgársággal, illetve azzal az elképzeléssel, hogy az állampolgárok uralják a saját kormányzatukat.² Erre a válasz az állampolgár szerepének korlátozása és morális státuszának leértékelése volt s azóta is ez jelenti az oligarchikus antipopulista felfogás meghatározó jellemvonását.

NÉPSZUVERENITÁS

A népszuverenitás azon a meggyőződésen alapul, hogy az állam legitimitációját lakosságának akarata és beleegyezése teremti meg. Ebből a nézőpontból szem-

* Az eredeti szöveget lásd a Spiked Review *The Nation* című, 2018. márciusi, tematikus számában: <<https://www.spiked-online.com/2018/03/02/why-the-people-must-be-sovereign>>. A szerző a téma magyar vonatkozású részéről külön könyvet is írt: FRANK FÜREDI: *A célkeresztben Magyarország*, ford. SOPRONI András, Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásért Közalapítvány, Budapest, 2017. (A Szerk.)

1 Dani RODRICK: *In Defense of Economic Populism*, 2018. január 9., <<https://www.project-syndicate.org/commentary/defense-of-economic-populism-by-dani-rodrik-2018-01>>

2 Josiah OBER: *Demopolis: Democracy Before Liberalism in Theory and Practice*, Cambridge UP, Cambridge, 2017, 30.

Szuverén – Felújított oroszlánszobor a még romos Várkert Bazárban, 2012
(Ben Scicluna felvétele)

Királyság
– I. Endre (1046–1060)
koronázásának ábrázolása
a *Képes krónikában*,
14. század
(*Wikimedia Commons*)

lélve minden politikai hatalom forrása a lakosság. És éppen ez az, amit felforgatnak azok, akik úgy gondolják, hogy a politikát leginkább a szakértők, illetve az elit számára szükséges fenntartani. Emellett a sokak rovására a keveseket előnyben részesítő antipopulistákat a társadalmi fejlődés irányvonalának megszabására alkalmatlannak tartott tömegek képességét övező negatív meggyőződés is befolyásolja. Ennek megfelelően a népszuverenitásról úgy gondolják, fenyegetést jelent a társadalom számára – vagyis valójában a fennálló rendre és politikai stabilitásra jelent fenyegetést.

Még néhány szabadelvű kritikus is fenntartását fejezi ki a népszuverenitás szerepét illetően. Elismerik, hogy a kormányzat legitimációja azon múlik, mennyire képes megnyerni a közvélemény egyetértését saját cselekvése és politikája javára. Sőt retorikájukban még meg is erősítik a demokráciát. Ugyanakkor ez az álláspontjuk mindvégig korlátozott és ellentmondásokkal terhelt marad. Éppen ez volt a helyzet már az amerikai és francia forradalmak során is, amikor a népszuverenitás modern fogalma teret nyert. A népszuverenitást övező különféle felfogások az emberek erkölcsi és szellemi képességeinek értékelésén keresztül határozhatók meg. A népszuverenitásról szóló legtöbb kommentár úgy véli, nem lehet bízni abban, hogy a „sokaság” konstruktív szerepet játszhat a köz-

életben. A népszuverenitást nemcsak azért utasítják el, mert absztrakciónak tartják, hanem azért is, mert olyan fikciónak nevezik, amely lehetőséget teremt rá, hogy „a kevesek kormányozhassák a sokakat”.³ Az antipopulista gondolkodók meggyőződése szerint a lakosság állandóan a manipuláló elit játékszerként viselkedik.

Még a gyakran a népszuverenitás modern elképzelésének egyik fő atyjaként számon tartott Jean-Jacques Rousseau is komoly fenntartásokat fogalmazott meg arra vonatkozóan, hogy az emberek képesek-e az államügyek vitelének ellenőrzésére. Rousseau úgy érvelt, hogy „ha a fogalmat a szó szoros értelmében vesszük, akkor sohasem létezett valódi demokrácia, és soha nem is fog ilyen létrejönni. A természet rendje ellen való, hogy a sokak kormányozzanak és a kevesek legyenek azok, akiket kormányoznak. Elképzelhetetlen, hogy az emberek folyamatosan ülésezve a közügyeknek szenteljék idejüket, és az is világos, hogy nem létesíthetnek ebből a célból bizottságot anélkül, hogy az igazgatás formáját ne változtatnák meg.”⁴ Rousseau emellett úgy vélte, hogy egy „demokratikus szuverén közgyűlés szükségszerűen kudarcra ítélt és korrupst”. Ehelyett olyan újfajta demokráciát javasolt, amelyben a polgárok „az alapvető ügyekben válhatnak csak az igazi törvényhozókká, míg a kevésbé meghatározó kérdéseket a képviselőikre hagyják”.⁵

A 18. század óta a legtöbb nyugati társadalom a képviseleti demokrácián keresztül kísérlete meg összehangolni a népszuverenitást a parlamenti szuverenitással. Ugyanakkor sok többségellenes gondolkodó véleménye szerint még a parlamenti demokráciát is túlságosan közvetlenül befolyásolja az emberek akarata. Ebből következően gyakran inkább az igazságszolgáltatáshoz, a bíróságokhoz, a szakértőkhöz és a transznacionális intézményekhez fordulnak annak érdekében, hogy minimalizálják a közvélemény döntéshozók munkájára gyakorolt befolyását. A politikai döntéshozatalnak a II. világháború utáni Európában történő kiszervezéséről szóló egyik beszámoló a következőképpen fogalmaz: „A népakarattól való elszigetelődés, illetve tágabban fogalmazva, a népszuverenitást övező mély bizalmatlanság nemcsak az európai integráció kezdetének volt meghatározó jellemzője, hanem általában véve Nyugat-Európa 1945 utáni politikai újjáépítésének is [...] a »háborút követő alkotmányos berendezkedés« teljes egészében arról szölt, hogy miként lehet az európai politikát a parlamenti szuverenitás elképzelésétől eltávolítani, illetve hogyan lehet közhatalmat delegálni olyan nem választott testületeknek, mint például az alkotmánybíróságok vagy az adminisztratív állam.”⁶

A nem választott testületek közé tartoznak a transznacionális intézmények is, amelyek közül sok csak az elmúlt évtizedek során jött létre; például a nemzetközi bíróságok, az EU föderális szervei, a Nemzetközi Valutaalap és az ENSZ – valamennyien hallgatóságosan, de egyre gyakrabban nyíltan is megkérdőjelezzik a szuverenitást, valamint az állampolgárok szerepét. Ezeket az intézményeket a globalizáció fő szószólói támogatják, hiszen szemükben pozitív folyamatnak számít, hogy az áruk, a szolgáltatások és az emberek szabad áramlása, valamint az emberi jogok erodálják a nemzeti és állami szuverenitást.⁷ Ez az erózió kéz a kézben jár a népszuverenitás autoritásának csökkenésével, valamint az állampolgárság fogalmának leértékelődésével.

az áruk, a szolgáltatások és az emberek szabad áramlása, valamint az emberi jogok erodálják a nemzeti szuverenitást

3 Lásd bővebben Edmund MORGAN: *Inventing the People. The Rise of Popular Sovereignty in England*, W. W. Norton & Co. New York, 1988.

4 Idézi Richard TUCK: *The Sleeping Sovereign. The Invention of Modern Democracy?* Cambridge UP, Cambridge, 2016, 134. (A vonatkozó kérdésre lásd magyarul Jean-Jacques ROUSSEAU: *A társadalmi szerződésről, avagy A politikai jog elvei* [1762] ford. Kis János, szerk., s. a. r. LUDASSY Mária, PannonKlett, Budapest, 1997. – A Szerk.)

5 Idézi Tuck: *Uo.*, 140–142.

6 Jan-Werner MÜLLER: *Beyond Militant Democracy*, *New Left Review* 73. (2012. január–február)

7 Lásd bővebben Virginie GUIRAUDON – Gallya LAHAV: *A reappraisal of the state sovereignty debate. The case of migration control*, *Comparative Political Studies* 2000/2., 163–195.

KÍSÉRLET A NEMZETTŐL VALÓ MEGFOSZTÁSRA

A tömegek bölcsességét és hozzáértését megkérdőjelező antipopulista álláspont az elmúlt évtizedek során kiegészítette az az érvelés, amely szerint a népszuverenitás a nacionalizmus egészségtelen megnyilvánulásainak biztosít táptalajt. Az 1940-es évek második felétől kezdve a nacionalista érzéseket gyakran úgy fogták fel, mint amelyek alig-alig elválaszthatók a fasizmus felemelkedéséhez vezető ideológiáktól. Emellett a nacionalizmust, de még a nemzetre vagy nemzeti identitásra való büszkeséget is gyakran láttatták úgy, mint a diszkrimináció vagy az előítélet egyik formáját.

Az idegengyűlölet jeleként láttatott nemzeti identitás megvallása nyújt lehetőséget a kritikusoknak ahhoz, hogy leértékeljék a népszuverenitást. Ennek megfelelően jegyzi meg a népszuverenitás egyik kritikusja, hogy „még a modernkori történelemre vetett rövid pillantás is azt sugallja, hogy fontos összefüggés lelhető fel a népszuverenitás, illetve a nacionalizmus felemelkedése és elterjedése között. Akármerre is tartson a népszuverenitás, úgy tűnik, hogy a nacionalizmus mindenfele követi.”⁸ Ebből a szempontból a népszuverenitás

elterjesztése a „politika nemzetesítéséhez és kulturalizációjához” vezet, amely nagy valószínűséggel a kisebbségek és az idegenek elnyomását eredményezi – szólnak a népszuverenitás kritikusainak érvei.

A népszuverenitás jelenlegi nemzetellenes kritikája tehát ismét felidézi a többség zsarnokságát, valamint a többségtől etnikailag és kulturálisan különböző kisebbségek kizárását övező félelmeket. A többség zsarnoki uralmá-

val összefüggő régi panaszok tehát azzal a meggyőződéssel egészülnek ki, hogy a nemzeti elköteleződés automatikusan idegengyűlölethez és kirekesztéshez vezet. Ez az oka annak, hogy a népszuverenitást érő jelenlegi támadások szorosan összekapcsolódnak a nemzeti szuverenitás elvetésével.

A nemzeti identitás és a kirekesztő ösztönök azonosítása azon alapul, hogy alapvetően hibás egy nemzet állampolgárainak olyan jogokat biztosítani, amelyet a nem állampolgároktól megtagadnak. Ebből a szempontból az állampolgársággal nem rendelkezők vagy a teljesen idegenek választójogból való kizárása ahhoz hasonló, mint amikor borszín, etnikai származás vagy vallási hovatartozás alapján különböztetnek meg valakit hátrányosan. Ebben az értelmében az állampolgárság önkényes, mivel „egyikünk sem választhatja meg születési helyét, és nem érdemljük meg sem az ebből fakadó előnyöket, sem pedig a hátrányokat”⁹.

AZ ÁLLAMPOLGÁRI STÁTUSZ LEÉRTÉKELÉSE

Folytatva az előzőeket: az antipopulista érvelés nem egyszerűen az emberek, hanem az állampolgárok felé is irányul. A populizmus kritikusai ugyanis gyakran hangoztatják, hogy egy meghatározott nemzetállamban élő embereknek nem lenne szabad különleges előjogokat élvezniük csak azért, mert egy adott területet népesítenek be. Másként fogalmazva úgy vélik, hogy az állampolgárok és külföldiek egyaránt ugyanazokat az előjogokat kellene hogy élvezzék. Josiah Ober történész és politikatudós kozmopolita és globális igazságosságot védő érveket fogalmaz meg például „a bevándorlás eredendően illegitimnek tartott állami korlátozásával és az állampolgársági jogokkal szemben”.¹⁰ Ezek az érvek egyenesen a közös földrajzi területet benépesítő emberek nemzetietlenítésére irányulnak, és az állampolgárság különleges jogoktól és kötelezettségektől való elszakítására törekszenek.

8 Bernard YACK: *Popular sovereignty and nationalism*, Political Theory 2001/4.

9 Mathias RISSE: *Global Political Philosophy*, Palgrave, New York, 2016, 160.

10 OBER: *I. m.*, 168–169.

a népszuverenitást érő jelenlegi támadások szorosan összekapcsolódnak a nemzeti szuverenitás elvetésével

A filozófus Seyla Benhabib az állampolgárság kozmopolita kritikáját fogalmazza meg. Úgy tekint „minden egyes emberre, mint akik egyformán jogosultak erkölcsi tiszteletre és törődésre; vagyis jogi értelemben a kozmopolitizmus minden egyes embert olyan jogalanyként szemlél, mint aki erkölcsi mivoltánál, nem pedig állampolgárságánál fogva jogosult emberi jogi jogvédelemre”.¹¹ Ebből a szempontból tehát az egyének, nem pedig a lakosság számít. Jogaik a nemzetek feletti humanitárius ethoszból fakadnak, amely nyilvánvalóan lerombolja azt a státuszt, amelyet nemzeti állampolgárság biztosít nekik.

Az antipopulista, transznacionális elképzelések nem egyszerűen az emberekkel, hanem az állampolgár eszményével szemben is ellenségesek. Megfosztják legitimitásától a nemzeti állampolgárságot azzal, hogy idealizálják azt a globális

és transznacionális humanitást, amelyben minden egyént ugyanazok a jogok és kiváltságok illetnek meg. A nemzeti állampolgárságból fakadó jogokat másodlagosnak tekintik azzal, hogy az emberi jogokat alapvető jellegüként fogják fel. Éppen ez az, amiért egy transznacionális kozmopolita perspektívában az állampolgárságból fakadó jogok nem biztosíthatnak szélesebb előnyöket annál, mint amelyek valamennyi embert egyébként is megilletnek.

Látszólag az emberi jogok az összes ember jogainak védelméről és előmozdításáról szólnak. Ugyanakkor a jogvédők ezzel párhuzamosan erodálják a népi és nemzeti szuverenitást, illetőleg meggyengítik az állampolgárságból fakadó státuszt. Kifejezetten úgy érvelnek, hogy a törvények felszámolják a nemzetek, valamint az állampolgárok és nem állampolgárok közötti különbségeket. Ahogy Saskia Sassen szociológus fogalmaz: „az emberi jogok függetlenek az állampol-

Népszuverenitás
– Tüntető a Petőfi-szobornál,
1956. október 23.
(Joseph Kádár felvétele,
Terror Háza Múzeum)

¹¹ Seyla BENHABIB: *The new sovereignty and transnational law. Legal utopianism, democratic scepticism and statist realism*, *Global Constitutionalism* 2016/1., 113–114.

gárságtól és a politikai, szociális vagy polgári jogoktól, mely utóbbiak a honos és a külföldi közötti megkülönböztetésen alapszanak. Az emberi jogok meghaladják az ilyen megkülönböztetéseket, és vitatják az állami szuverenitást, valamint erodálják az állampolgárságot.”¹² Sassen azt is állítja, hogy az emberi jogi szabályok és intézmények befolyása, valamint a tömeges bevándorlás az „egyének jogainak az állampolgárságtól független eltolódásával járnak együtt”. Ehhez még hozzáteszi: „azzal, hogy a tartózkodási hely szerinti országában bizonyos szociális, polgári és némely esetben még politikai jogot is szereznek, a bevándorlók felhígították az állampolgárság fogalmát, illetve annak a köteleknek a különlegességét, amely az állampolgárt az államához fűzi”.¹³ A kozmopolita gondolkodók szemében a tömeges bevándorlás, és aztán azok a jogok, amelyeket az emberi jogi egyezmények a migránsoknak biztosítanak, olyan erőt jelentenek, amely szép csendben szétmarjára a nemzeti szuverenitást.

Valójában az állampolgárság kozmopolita nemzetlenítése nemcsak kiüresíti az állampolgárság jelentését, hanem a politikát is megfosztja valódi tartalmától. Az állampolgárság és annak gyakorlása alapvető jelentőségű a demokratikus társadalom működése szempontjából. Az állampolgárok fontos politikai jogokat gyakorolnak és emellett felelősségük, illetve feladataik is vannak közösségük többi tagja felé. Bár az állampolgárság születés jogán való megszerzése önkényesnek tűnik, mégis úgy kell tekinteni, mint olyan örökséget, amelyet az állampolgár másokkal oszt meg. A nemzetállamok tagjai között ez a közös örökség jelenti a szolidaritás alapját.

Az állampolgárságot, amely alapvetően polgári intézmény, mindenki örökli, aki beleszületik, ideértve a korábbi bevándorló családok gyermekeit is. A nemzettel való azonosulás segíti az állampolgárokat – mind a régieket, mind pedig az újakat – abban, hogy megértsék a generációk közötti folyamatosságot, illetve nemcsak a kortársakkal, hanem a felmenőkkel összefűző köteléket is. Ez az, ami önbizalmat ad a demokratikus társadalmaknak: az érzés, hogy a különbözőségek ellenére az állampolgárokat egy igen mély kötelék is összefűzi. Ahogy Margaret Canovan figyelmeztet a nemzeti identitás kritikájában: „A nemzetek nemcsak közös világok, hanem olyan közös világokat örököltek, amelyet a születés és a vér mitológiája fűz össze [...] ez a születési elem a politikai szövetségben meghatározó jelentőségű, amit a politikai közösség nem nemzeti változtatást lelkesen népszerűsítő politikai gondolkodók rendszeresen elfelejtnek.”¹⁴ Amint azt Hannah Arendt politikai filozófus elmagyarázta, egy közös világ öröksége oly módon köti össze az embereket, ami lehetőséget nyújt, hogy azonosulhassanak egymással és közintézményeikkel. Ez a másokkal összefűző kötelék teremti lehetőséget arra, hogy a polgárok szolidaritásérzést alakíthassanak ki, és felelősséget vállalhassanak társadalmi jólétéért és jövőjéért.

A nemzeti szuverenitás, illetve az állampolgársági státusz kritikája gyakran az egyetemes és humanitárius értékek felsőbbrendűségére való hivatkozással együtt hangzik el. Ugyanakkor az egyetemesség önmaga karikatúrájává válik, amikor metafizikai erővé alakulva azon jelenleg is létező intézmények fölé kerekedik, amelyeken keresztül az emberek értelmet adnak a világnak. A szuverenitás és az állampolgársági jogok területtől való megfosztására tett erőfeszítés legabsztraktabb tulajdonságaira redukálja az embert – és közben a megfosztja minden olyan kulturális értéktől, amely értelmet ad az életének.

A humanitás nem létezik azokon a határokon és intézményeken kívül, amelyek nagy küzdelem és erőfeszítések árán megteremtették őt. Ezért ragaszkodott ahhoz Arendt, hogy az állampolgárok „jogait és kötelezettségeit nemcsak (állam)polgártársaik, hanem egy terület határvonalai által is határozzák meg és korlátozzák”. Amint fogalmazott: „A politika emberekkel foglalkozik, számos ország állampolgárával, illetve a különféle történelmek örökösével; a törvények pedig azok a pozitív módon épített kerítések, amelyek védelmet nyújtanak és korlátozzák azt a teret, amelyben a szabadság nem csak egy fogalom, hanem élő politikai valóság. Egy szuverén világállam létrehozása, amely még messze

12 Saskia SASSEN: *Losing Control? Sovereignty in an Age of Globalisation*, Columbia UP, New York, 1996, 92. 13 *Uo.*, 92–96.

14 Margaret CANOVAN: *Is there an Arendtian case for the nation-state?* *Contemporary Politics* 1999/2., 108.

áll attól, hogy a világpolgárság előfeltételét jelentse, az összes állampolgárság végével járna. Nem a világpolitika csúcsát, hanem szó szoros értelemben annak végét jelentené.¹⁵

Bármi legyen is támogatóik motivációja, az állampolgárság területtől való eloldása és a nemzeti szuverenitás meggyengítése a demokrácia elleni súlyos fenyegetés. Bármit gondoljanak is a nemzetállamokról, nem létezhet demokratikus közélet a határain kívül. A demokratikus döntéshozatal kizárólag az állampolgárok földrajzilag körülhatárolt területen megvalósuló interakciója keretében képes működni és rendkívüli eredményeket elérni.

A szűk értelemben vett nacionalizmus felkorsóolja a közéletet. Ugyanakkor mégiscsak a közös világban született emberekkel való azonosulás a legfőbb módja annak, hogy az emberek közötti szolidaritás képes legyen dinamikus politikai karaktert eredményezni. Az állampolgári jogokat gyakorló embereknek olyan közös érdekeik vannak, amelyek, miközben egyedi körülményeikhez igazodnak, biztosítják a szolidaritás alapjait. Ha megfosztják őket ezektől az érdekektől, akkor akaratlanul is lerombolják azt a közéleti teret, amelynek keretei között felelős polgárokként cselekedhetnek. Meglehetősen ellentmondásos, de a menekültek számára a legjobb védelmet azok a nemzetállamok nyújtják, ahol az állampolgárok magabiztosak a saját szerepüket illetően, és ahol, ennek eredményeként, képesek kiterjeszteni szolidaritásukat azok javára, akik nemzeti határaikon kívül vannak.

az állampolgárság területtől való eloldása és a nemzeti szuverenitás meggyengítése a demokrácia elleni súlyos fenyegetés

BEFEJEZŐ GONDOLATOK

Semmi kétség sem lehet afelől, hogy a „sokak” és „kevesek” közötti kapcsolatot továbbra is keserű ellentétek fogják meghatározni. Éppen emiatt fontos megkérdőjelezni az antipopulista politikai kultúrát a nyugati társadalomban. A népszuverenitás fogalma továbbra is megőrzi jelentőségét a demokratikus értékek újrendezésének küzdelmében. Az érte való küzdelem nem jelent egyet egy, a népet övező kritikátlan álláspont elfogadásával – helyett egy magasabb szintű népszuverenitás elérése azt kívánja, hogy az emberek felelős polgárokká váljanak. Kizárólag az állampolgárként való cselekvés útján képesek a szuverén egyének a sorsukat befolyásolni.

Fontos emlékeztetni magunkat arra, hogy *a népszuverenitást manapság nem lehet elválasztani a nemzeti szuverenitástól*. A közéleti magatartás, illetve a demokratikus intézmények fejlődése egy olyan szolidaritást feltételez, amelyet részben a közös világgal való azonosuláson keresztül lehetséges elérni, amelybe a politikai közösség tagjai beleszülettek. Az úgynevezett világpolgároktól eltérően, akiknek az egymással való kapcsolata teljes egészében biológiai természetű, azok, akik egy nemzeti politikai közösség tagjai, egy közös politikai célon osztoznak. Kizárólag egy ország szuverén lakossága lehet képes annak a világnak jövőbeli irányát befolyásolni, amelyet közösnek vall. ■

(Fordította: Sándor Lénárd)

15 Hannah ARENDT: *Men in Dark Times*, Harcourt Brace Jovanovich, New York, 1968, 81.